

7. Основи демократії : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / за заг. ред. А. Колодій. — К. : Вид-во «Ай Бі», 2002. — 680 с.
8. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии / Г. Алмонд, С. Верба // Полис. — 1992. — № 4.
9. Цимбалістий Б. Політична культура українців / Б. Цимбалістий // Сучасність. — 1994. — № 3.

Основываясь на социологических исследованиях, авторы раскрывают ценностные ориентиры современного украинского общества. Рассматривают ценностные установки политической деятельности. Доказывают необходимость формирования национально-демократических ценностей как основы современной политической культуры для адаптации к глобальным процессам.

The article represents main value guidelines of modern Ukrainian society, based on sociological researches. Consider value settings of political activity. Prove the necessity of forming national and democratic values as the foundation of modern political culture to adapt to globalization processes.

Лозова О. М.,

завідувач кафедри практичної психології
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор психологічних наук, доцент, Україна

ПРОЯВИ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ У КРОСКУЛЬТУРНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ ПЕРЦЕПЦІЇ

Стаття містить аналіз сучасної проблематики у галузі етнокультурної толерантності. Запропоновано новий підхід до вивчення перцепції знакових феноменів, який будується на засадах етнічної психології, психосемантики та психосеміотики.

Ключові слова: толерантність, етнічна свідомість, психосемантика, етнокультура, етнічний знак.

У сучасній психології все частіше постає завдання дослідження природи та психологічних механізмів толерантності на рівні індивіда, групи, етносу.

Згідно з Декларацією принципів толерантності, прийнятою Генеральною конференцією ЮНЕСКО у 1995 р., толерантність означає «повагу, прийняття й правильне розуміння багатого різноманіття культур світу, форм самовираження й способів проявів людської індивідуальності. <...> Політика й програми в галузі освіти повинні сприяти поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності й терпимості у відносинах як між окремими людьми, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами, а також націями» [3]. Тому підхід до культурних такроскультурних явищ крізь аналіз особливостей менталітету певного етносу відповідає на важливі питання про те, як забезпечити порозуміння в мультикультурних суспільствах, якими є механізми впливу глобалізму на представників етнокультур.

Порівняльне вивчення суб'єктивної семантики етносів, імовірно, є одним з тих кроскультурних підходів, які спрямовані не стільки на пошук культурних універсалій, скільки на комплексний якісний порівняльний аналіз ментальних процесів у різних культурах, що включає в себе, зокрема, і дослідження етнічних особливостей естетичного сприйняття.

В експериментально-психологічних дослідженнях останніх двох десятиліть, зокрема у працях В. О. Барабанщикова і В.М. Носуленка, намітилася тенденція до розгляду перцепції як процесу, що має свою власну онтологію, у центрі якої — суб'єкт і об'єкт сприймання, способи їхньої взаємодії, чуттєвий образ сприйманого, логіка його породження й розвитку [1; 2]. Відтак акт перцепції починає розцінюватися не як абстрактно-всезагальна форма, а як подія, що реалізує специфічний зв'язок індивіда із середовищем, людини зі світом. Тому перцептивна подія включається у сукупність реальних обставин життя людини, а перцептивний процес набуває мотиваційного, диспозиційного, операціонального, когнітивного та інших планів [10].

Ю. М. Забродін з колегами виділяють три простори розуміння перцепта: сенсорний, семіотичний, семантичний. Сенсорний простір — розуміння об'єкта через відчуття, чуттєва тканина світу, його природний пласт. Семіотичний простір — організована система знаків і значень (соціальний пласт); семантичний простір — його наповнення [4]. У продовження цієї логіки В. Ф. Петренко під семантичним простором розуміє систему ознак, описів об'єктної та соціальної дійсності, яка є певним чином структурованою. Дійсно, відносно суб'єкта перцептивна подія локалізується ліворуч або праворуч, ближче або далі, сприймається раніше або пізніше, оцінюється як щось хороше або погане. Тобто межі перцепту визначаються ресурсами суб'єкта сприймання і характером виконуваних задач, як зауважує В. О. Барабанщиков.

Чи можна за таких умов вважати перцептивні особливості етнічно пов'язаними? Незважаючи на велику кількість емпіричних даних, проблема пояснення міжкультурних розбіжностей психофізіологічними особливостями організації психіки залишається все ще не вирішеною [5; 6; 7]. Останніми десятиліттями зростає тенденція до акцентування вирішальної ролі культурного середовища у формуванні етнічних особливостей перцепції [9; 11].

Перебуваючи в потоці різноманітних впливів середовища, етнос виробляє не лише поведінкові, але й ментальні стереотипи такої конфігурації, яку йому дозволяє виробити довкілля. Це передбачає наявність етнічно іманентних способів пошуку, відбору та використання корисної інформації. Тому процес перцепції спирається на сформований у період активного етногенезу відносно стабільний механізм, який охоплює кілька моментів: від інтенції самої потреби в інформації до типових засобів її отримання та впорядкування, від прогнозування наступних змін і до типових психічних станів індивіда в групі.

У рамках соціальної системи етнофор виступає особистістю, що сприймає світ, тому до названих вище факторів додається принципово новий момент — міжлюдські стосунки. «Перцептивні потреби і способи їх задоволення наповнюються соціальним змістом, посилюється вольовий компонент, усвідомлюється чуттєвий образ, з'являється цілісна складова сприймання, морально-етичний та естетичний моменти», — вказує В. О. Барабанщиков [10, 12]. Особливого значення набуває інтерпретація інформації, включення її у смислові контексти та семантичні поля реципієнта.

У ході попереднього дослідження нами було виявлено, що знаковий простір сучасного світового і, зокрема, українського живопису є релевантним у контексті психосемантики етнічної самосвідомості [8]. З метою поглиблення цієї лінії дослідження було організоване емпіричне дослідження, покликане констатувати кроскультурні прояви толерантності/інтолерантності у сприйнятті й оцінюванні об'єктів художньої культури представниками різних етнонаціональних груп.

Передбачалося виявити основні тенденції етнічних особливостей сприймання візуальних об'єктів, з метою чого був організований і проведений експеримент, що констатував кроскультурні особливості сприймання й оцінювання об'єктів художньої культури представниками різних етнонаціональних груп. Ми виходили з положення про те, що модальність живописного твору є психічним фактом самого реципієнта, і в силу цього вона може бути експлікована лише через знак (образ, слово). Перцепція творів саме з «розмитістю» знаковістю забезпечувала доступ до різномодальних семантик, адже реципієнт був змушений вдаватися до найпростіших, генетично первинних способів перцепції, структурування, категоризації художнього знаку. Таким найпростішим, вихідним способом є актуалізація етнічної картини світу.

В емпіричному дослідженні взяли участь 120 представників п'яти етносів: українці, росіяни, китайці і представники тюрко-іранських етносів, серед них 66 дівчат і 54 юнаки, усі — студенти філологічних факультетів Київського національного лінгвістичного університету. Вікова дистанція між учасниками склала 8 років (від 18,5 до 26 років), середній вік досліджуваних — 20,1 року.

Методичну базу дослідження склали: модифікований метод семантичного диференціала та окремі шкали особистісного опитувальника Г. Ю. Айзенка. Факторизація даних психосемантичного вимірювання відбувалася на основі програми SPSS 12.0, встановлення власних значень факторів проводилося за допомогою методу знаходження головних компонентів. Рівень статистичної значимості факторів для цієї вибірки було встановлено у показниках не нижче 9 %, а статистичної значущості шкал — 0.60.

Хід і результати дослідження. Стимульним матеріалом для суб'єктивного оцінювання слугували 10 репродукцій картин, дібраних з урахуванням трьох критеріїв: належності зразка живопису до тієї чи тієї національної культури, його культурного напрямку, жанру. Згідно з першим критерієм, добиралися зразки живопису, що належать культурам тих гіперетносів, представники яких брали участь в експерименті: слов'янської з підвидами російської та української, китайської та тюрко-іранської в різновидах турецької та іранської. Згідно з другим критерієм, візуальні об'єкти були рівною мірою представлені традиційним живописом (народний або авторсько-художній примітив, історичний класичний живопис) і живописом модерну (авангард). Жанрова розмаїтість забезпечувалася презентацією пейзажу, портрета й безпредметного живопису. Всі картини пред'являлися досліджуваним без зазначення автора. Кожна з них відзначалася погано структурованою семантикою як у плані неоднозначності об'єкта зображення, так і в плані неможливості його чіткого віднесення до тієї або іншої національної культури. Тим самим експериментальні стимули структурно забезпечили експлікацію етнонаціональних особливостей сприймання й трактування реципієнтами художнього об'єкта.

Першим результатом дослідження стало виявлення тих об'єктів, до яких учасники експерименту виявили етнокультурну толерантність, тобто сприймання яких пов'язувалося ними зі смисловою сферою етнічно свого. Для слов'янської групи такими стали: російський та український авангард, арабський та китайський традиційний живопис, сучасний китайський живопис, слов'янський народний примітив, авангардно-конструктивістський іранський живопис, арабо-палестинський примітивний живопис. І тільки зразок слов'янського безпредметного живопису викликав у слов'ян оцінну реакцію етнічної тривожності.

Дані факторизації показників у групі досліджуваних, що представляють китайський, турецький та іранський етноси, демонструють дещо іншу тенденцію. Так, іранці толерантні, тобто визнають етнічно своїми об'єкти арабського традиційного живопису, арабо-палестинського примітивного живопису і російського авангарду. Представники турецького етносу — російський авангард і слов'янський безпредметний живопис. Етнічні ки-

тайці атрибутують як «своє» зразки українського народного примітиву, російського безпредметного живопису та китайського традиційного живопису. У той же час зразок сучасного китайського живопису викликав у них захисну реакцію критичності.

Досліджувані українського походження демонструють найвищі показники зв'язаності етнічних та естетичних оцінок живопису, причому всі обрані твори належать до східнослов'янської культури. Крім того, це єдина експериментальна група, яка спроектувала етнічне ставлення як на автоетнічні, так і на гетероетнічні за походженням твори. Збережено майже рівну пропорцію між переважними традиційними та модерновими творами. Загалом можна сприйняття українців охарактеризувати як естетико-культурне та етнічно тенденційне сприйняття (з ухилом до автокультурних та автоетнічних зразків).

Представники російського етносу, в цілому зберігаючи солідарність з естетичними перевагами українців, демонструють виразну відмінність в етнічних проєкціях: у групі останніх парадоксальним чином не виявилось жодного слов'янського за походженням об'єкта, тут представлений китайський та арабський живопис, рівною мірою традиційний та модерний. Таким чином, перцепція росіян вирізняється етнічною та естетико-культурною толерантністю (з ухилом до гетерокультурних та гетероетнічних зразків). Росіяни — єдина група, яка не виявила жодної етнічно негативної реакції.

Надалі нами аналізувалися: об'єкт і спосіб зображення, лінія, тон (пропорції темного та світлого), колір, конструктивність і пластичність зображення. Виявлено, що позитивна семантизація візуальних об'єктів українцями спирається на перцепцію переважно тих із них, в яких лінія є чіткою, широкою, прямою або плавно заокругленою, і семантизація буває негативною, якщо лінія створює зображення без однозначних меж. Сприймання росіян не є одноплановим у сенсі лінійності: лінія тут виступає й абрисом, і межею двох просторів.

Представники українського етносу тяжіють такої знаковості: заокругленість форм, наявність центрального образу (героя), солярність (яскрава освітленість об'єкта або випромінювання світла самим об'єктом), предметність (конкретність) образу, рослинно-тваринна тематика зображення, жовтогаряча та синя кольорова гама, площинно-об'ємне зображення.

Представникам російського етносу притаманні: жанрова та тематична толерантність, уподобання іноетнічних культурних об'єктів, рівноцінність конкретних та абстрактних зображень, явна або неявна присутність людини як об'єкта зображення, тенденція до об'єднання живих істот, прихильність до горизонтального просторового зображення, різноманітна кольорова гама.

Росіяни й китайці відрізняються кольоровою толерантністю: приймають кольори від вишуканих пастельних тонів до фольклорно багатих комбінацій чистих кольорів. Іранці бачать світ у стриманих, холоднуватих, ненасичених і м'яких тонах. Турки віддають перевагу природним, контрастним, барвистим комбінаціям.

Відомо, що протяжність, структурність, безперервність і переривчастість, тривимірність, симетрія й асиметрія, конкретність форм і розмірів, місце розташування, відстань між предметами, незамкнутість — такими є властивості простору у зображувальних мистецтвах.

Представники українського етносу віддають перевагу частково замкнутому простору зображеного, симетричності форм, центральному тяжінню композиції та у рівній мірі площинному й об'ємному зображенню. Переривчастість, симетрія та незамкнутість простору, переважання горизонталі над вертикаллю — ознаки етнічного сприймання росіян.

Серед толерантно сприйнятих картин у українців та іранців переважають динамічні компоненти часу, у росіян — статичні. Українці порівняно частіше схильні оцінювати автоетнічні об'єкти вище за гетероетнічні, в усьому іншому представники двох етнічних груп демонструють солідарність. Проте отримані дані не дають можливості говорити про кардинальні психосемантичні відмінності у візуальній перцепції українців та росіян, чим підтверджується гіпотеза про те, що схожість психосемантичного змісту етнічної свідомості представників цих двох етносів зумовлюється мірою близькості їхнього історико-культурного досвіду.

Висновки. Результати дослідження свідчать про те, що слов'янська ментальність демонструє тенденцію вважати об'єкт етнічно своїм незалежно від його належності до тієї чи іншої національної культури, культурного напрямку або жанру. Перцептивна толерантність представників китайського етносу виявляється стосовно об'єктів народно-традиційного напрямку з сильним компонентом естетичної привабливості. Найбільш етнічно диференційованими виявились оцінки іранських студентів: подобаються здебільшого ті картини, які належать до власного етносоціокультурного ареалу. Об'єктом толерантного ставлення в ментальності представників турецького етносу виступають естетичні засади сучасної європейської, переважно слов'янської культури.

Враховуючи тенденцію прихильності до європейської живописної традиції, автокультурного та автоетнічного тематичного наповнення творів, які є привабливими для слов'ян, можна визначити специфічною для слов'янського образу світу змістову тенденційність та стилістичну толерантність. Натомість спостерігається однакова стилістична і змістова тенденційність китайського образу світу (тенденція до азійської тематики та авангардних напрямків живопису притаманна цій групі досліджуваних). Незначне переважання слов'янської тематики на фоні позитивної оціненості всіх творів говорить про змістову і стилістичну толерантність світобачення іранців.

Зафіксовано міжетнічну солідарність у позитивних оцінках українського живописного авангарду та народного примітивного живопису. Показано, що перцептивність українців і росіян вирізняється високою корпоративністю. Найбільш автономною у своїх естетичних уподобаннях в експерименті виявилась турецька група.

Візуальні уподобання слов'ян здебільшого базуються на тематичних і динамічних ознаках (виразність деталей, лінія, колір), в той час як азіати бачать красу в «силових» характеристиках картини (об'єм, кількість деталей).

Тим самим експериментальні дані дали змогу експлікувати окремі етнонаціональні ознаки толерантного сприймання й трактування реципієнтами картини як психологічно спорідненого їм художнього об'єкта. Критерієм толерантної перцепції став вектор оцінки «чуттєве – раціональне».

ДЖЕРЕЛА

1. *Барабанщиков В. А.* Восприятие и событие / В. А. Барабанщиков ; РАН, Ин-т психологии. — СПб. : Алетейя, 2002. — 512 с.
2. *Барабанщиков В. А.* Системность. Восприятие. Общение / В. А. Барабанщиков, В. Н. Носуленко. — М. : ИП РНА, 2004. — 480, [1] с.
3. Декларация принципов толерантности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.tolerance.ru/declar.html>
4. *Забродин Ю. М.* Особенности решения сенсорных задач человеком / Ю. М. Забродин, Е. З. Фришман, Г. С. Шляхтин. — М. : Наука, 1980. — 198 с.
5. *Коул М.* Культура и мышление: психологический очерк / М. Коул, С. Скрибнер ; пер. с англ. — М. : Прогресс, 1977. — 262 с.
6. *Коул М.* Культурно-историческая психология / М. Коул. — М. : Когито-центр, 1997. — 432 с.
7. *Леви-Стросс К.* Структурная антропология / К. Леви-Стросс. — М. : Наука, 1983. — 535 с.
8. *Лозова О. М.* Візуальна семантика картини світу східних слов'ян / О. М. Лозова // Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. — К. : Міленіум, 2006. — Вип. 27. — С. 176–184.
9. *Павленко В. Н.* Факторы этнопсихогенеза / В. Н. Павленко, С. А. Таглин. — Харьков : ХГУ, 1993. — 160 с.
10. Проблемы психологии восприятия [Электронный ресурс] / В. А. Барабанщиков // Эпистемология и философия науки. — Режим доступа: <http://www.journal.iph.ras.ru/baraban.html>
11. *Стефаненко Т. Г.* Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. — М. : Аспект-Пресс, 2003. — 368 с.

Статья содержит анализ проблематики в области этнокультурной толерантности. Предложен новый подход к изучению перцепции знаковых феноменов, основывающийся на началах этнической психологии и психосемантики.

Ключевые слова: этнокультурная толерантность, этническое сознание, психосемантика, этнокультура, этнический знак.

The article explores the current state of ethno-cultural tolerance. A new approach in studying of perception of ethnic symbol's in modern consciousness, based on psychological and psychosemantical methods, was propos.

Key words: ethno-cultural tolerance, ethnic consciousness, psychosemantical, ethnic symbol.

Олексюк О. М.,

*завідувач кафедри теорії та методики музичної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, професор, Україна*

ДОСВІД РЕФЛЕКСІЇ ЦІННІСНИХ КОМПОНЕНТІВ МІЖСУБ'ЄКТНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

У статті розкриті особливості ціннісної взаємодії педагога й учня в музично-педагогічному процесі. Висвітлені механізми діалогічного музично-педагогічного процесу у вищій школі. Обґрунтовано досвід рефлексії ціннісних компонентів міжсуб'єктної мистецької освіти.

Ключові слова: міжсуб'єктна мистецька освіта, діалог, ціннісні компоненти, досвід рефлексії, музикант-педагог.

Тенденції розвитку сучасної вищої школи свідчать про те, що в розумінні сутності й значення діалогу важливо не лише розкрити його загальну ціннісно-смыслову і функціональну спрямованість з позиції «теорії про нього», але й поглянути на нього «зсередини» самого процесу, осмислити з позиції певної за характером взаємодії суб'єктів — викладача й студентів. Діалогічна форма спілкування є найбільш професійно значущою, оскільки результатом комунікативної діяльності майбутнього фахівця є новоутворення духовного змісту: уявлення, ідеї, риси характеру, інтереси, прилучення до цінностей іншого.